

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Szegedi Tudományegyetem JGYPK

A Tömörkény Társaság történetéhez

Hegyi István három titkári levele 1928-ból

Absztrakt

A Tömörkény Társaság Szeged két háború közötti művelődéstörténetének volt egyik jellegzetes képződménye. Fő célja Tömörkény István (1866–1917) kultuszának ápolása volt. Elnöke Juhász Gyula (1883–1937), titkára Hegyi István (1896–1951). Meglehetően alkalomszerűen működött, jobbjára asztaltársasági formában, az országos sajtó ritkán adott hírt eseményeiről, a helyi napilapok is csak arról, ami a nyilvánosság előtt zajlott. A társaság működése, a rendezvények megszervezése és lebonyolítása, a kapcsolattartás és más, hasonló jellegű feladatok elvégzése a titkár hatásköre-kötelezettsége volt, s ez – mint minden szervezési munka – a nyilvánosság számára láthatatlanul történt. A dolgozatban közzétett három levél a titkári működéshez, s így a Tömörkény Társaság történetéhez ad részleteket.

Kulcsszavak: Bálint Sándor, Hegyi István, Juhász Gyula, Tömörkény István, irodalmi kultusz

History of the Tömörkény Society

Three letters from István Hegyi, Secretary, 1928

Abstract

The Tömörkény Society was one of the most distinctive formations of the cultural history of Szeged between the two wars. Its main aim was to cultivate the cult of István Tömörkény (1866–1917). Its chairman was Gyula Juhász (1883–1937), its secretary István Hegyi (1896–1951). It probably operated occasionally, mainly in the form of a table society, the national press rarely reported on its events, and local newspapers only reported on what was happening in public. The running of the society, the organisation and running of events, the maintenance of contacts and other similar tasks were the responsibility of the secretary and, like all organisational work, were invisible to the public. The three letters published in this essay provide details of the work of the secretary and thus of the history of the Tömörkény Society.

Keywords: Sándor Bálint, István Hegyi, Gyula Juhász, István Tömörkény, literary cult

A Tömörkény Társaság történetéhez

Hegyi István három titkári levele 1928-ból

*Ilia Mihálynak,
köszönettel*

A Tömörkény Társaság – másik nevén: Tömörkény Asztaltársaság – Szeged két háború közötti művelődéstörténetének volt egyik jellegzetes képződménye. Első megalakulása 1922. november 21-én volt, de ekkor, mielőtt megkezdte volna érdemi működését, hamar betiltották. A második nekiindulás már hosszabb életű volt: 1924. november 3-án a Kékgolyó vendéglőben asztaltársaságként öltött formát. De bő egy évvel később ismét újra kellett éleszteni; „Újból feltámasztják a Tömörkény Asztaltársaságot”, adta hírül 1926. január 11-én a hírt az egyik szegedi lap. Fő céljuk a Tömörkény-kultusz ápolása volt, többek között szobrának, síremlékének felállítása, később emléktáblájának elkészítése, stb.

Juhász Gyula, a Tömörkény-kultusz ápolásában mindig előljáró és tevékeny költő (Ilia 1968), mindhárom alkalommal szerepet vállalt a szerveződésben: 1922-ben Móra Ferencsel együtt díszelnök, 1924-től (illetve 1926-tól) pedig elnöki tisztséggel vezette a társaságot. Hegyi István (1896–1951), szegedi író, a tömörkényi népi novella utolsó kvalitásos folytatója, szintén a kezdetektől tagja volt a csoportosulásnak; első kötete, az 1923-ban megjelent *Vándor falu* Tömörkény emlékének szóló ajánlással jelent meg, és belőle adott dedikált példány az 1917-ben meghalt író özvegyének is (Bíró-Balogh 2020).

Az asztaltársaságként működő – azaz vendéglőkben összejövő baráti-kvaterkázó – csoportosulás beszélgetései nem dokumentáltak, így kevés konkrétumot lehet tudni ezekről az évekről. A társaság történetében azonban 1928-ban fordulat állt be: a tömörkényesek ekkor a nyilvánosság elé léptek, rendezvényeket, előadásokat tartottak, s így ezekről már szólnak sajtóhírek, rendezvény-beharangozók, tudósítások. A társaság elnöke ekkor is Juhász Gyula, de ekkor már „hivatalos” titkára is lett a szervezetnek, mégpedig Hegyi István személyében (Lengyel 1991).

Első nyilvános felolvasó-ülésük 1928. június 16-án volt. Ekkor „Juhász Gyula üdvözölte a megjelenteket, majd ismertette a Tömörkény Asztaltársaság célját, törekvését. / – Tömörkény kultuszát ápolgatjuk évek óta – mondta

Juhász – és fogjuk ápolni mindaddig, amíg a szegedi nép meg nem ismeri a szegedi földnek e legtisztább szívű íróját. / A fiatal írók tömörülése ez a Tömörkény Asztaltársaság, törvény, alapszabály nélkül, mert nekünk nincsenek törvényeink; mi csak a szív törvényeit ismerjük. Mi szeretjük őt és ismerjük, nem feledkezünk meg róla sohasem, és azt akarjuk, hogy a szegedi színház se felejtkezzen meg Tömörkény István és Dankó Pista, e két legnagyobb értékünk napjáról akkor, amikor kultúráról, kultúrfőlényről beszélnek. / Ezután felolvasta Juhász Gyula *Tömörkény István élete és munkássága* című készülő könyvének *A fehér asztalnál* fejezetét, amelyet a közönség percekig tartó őszinte tapsal köszönt meg.” (A Tömörkény Asztaltársaság első felolvasása. 1928)

Ilia Mihály kutatásaiból tudni, hogy a költőt 1927. július 1-én kérték föl hivatalosan – a Dugonics Társaság és annak elnöke, Szalay József – egy Tömörkény-életrajz megírására (Ilia 1968: 32). Juhász pedig valóban nagy erővel látott neki és végezte el a rá bízott feladatot, többször felolvasott részleteket a készülő életrajzból (Ilia 1968: 33–34), amely „nem igazán irodalomtörténeti munka, filológia és emlékezés elegyedik benne, találó irodalomtörténeti ítéletek és a kortársi forrásokból származó anekdoták váltják egymást” (Ilia 1968: 32).

A Tömörkény Társaság bemutatkozó felolvasásán Juhász bevezetője és előadása mellett Berczeli Anzelm Károly versei Oláh Ferenc színművész tolmácsolásában, Rab Géza versei saját előadásában hangzottak el, valamint „Hegyi István *Fecskék a porban* című novelláját Szilágyi Aladár színművész olvasta fel hatásosan és igazi magyar kiejtéssel. A novella nőszereplőjének: Örzsének egyénisége elrajzolt; túlságosan differenciált, modern női lelket rajzolt az író abban az asszonyban, aki durva lelkű urától szenvedve mély pszichológiai problémákat fejteget” (A Tömörkény Asztaltársaság első felolvasása. 1928). A rendezvény végén pedig Juhász Gyula „megköszönte a közönségnek, hogy a szegedi fiatal írók felolvasása iránt érdeklődést tanúsított és bejelentette, hogy a jövőben a Tömörkény kultusz ápolása végett minden hónapban rendez a Tömörkény Asztaltársaság irodalmi felolvasásokat” (A Tömörkény Asztaltársaság első felolvasása. 1928)

Augusztus elején pedig bár nem nyílt, de mégis „sajtónyilvános” összejövetelük volt: az Asztaltársaság a „havi búcsú előestéjén” ünnepelte Szilágyi Aladárt, „a kitűnő »Tömörkény színészt«,” mert a következő évadra szerződés nélkül maradt. „Az asztaltársaság nevében Juhász Gyula köszöntötte Szilágyi Aladárt. Senki jobban nem vitte a magyar parasztot a színpadra, mint Szilágyi – mondotta –, aki sohasem színészkedett a színpadon, hanem átélte és átszenvedte a magyar paraszt örömét, bánatát, szerelmét. Klasszikus magyar figuráiban Tömörkény parasztjai éltek. A sors különös iróniája folytán Szilágyi Aladár azonban ma szerződés nélküli”, ezért „Juhász Gyula végül a társaság 80 pengőről szóló takarékkönyvét nyújtotta át a nélkülöző színésznek, aki

meghatva köszönte meg az asztaltársaság ajándékát.” (Szilágyi Aladár ünneplése a Tömörkény Társaságban. 1928)

A nyilvános szereplés azonban, pláne, ha csoportos, előkészületeket igényel, melyet sosem a társaság elnöke, hanem az erre kijelölt személy végez. Jelen esetben Hegyi István. Ez a szervezési feladat – azaz itt: „titkári” munka – pedig a külső szemlélő számára láthatatlan. A közönség már csak a végeredményt, a megszervezett, megvalósuló programot látja – és ez így van rendjén. (Sőt: ellenkező esetben valami hiba történt.) Alábbiakban három olyan levél következik, amelyekben éppen ez a szervezési munka dokumentálódik, s válik ezáltal láthatóvá.

Az elsőt Hegyi egy jelenleg még nem azonosított címzettnek írta:

1.

Hegyi István – ismeretlennek
Szeged, 1928. augusztus 12.

Igen tisztelt Uram!

Weber Árpád dr. szegedi rendőrkapitány úrtól hallottam, hogy ön hajlandó volna egy művészettörténeti előadást tartani a Tömörkény Társaságban. Óhajlásának örültem. És tetszik, hogy már vidéken is fölneszeltek a szegedi fiatalokra. Értesítem, hogy mink minden hónapban tartunk egy íródalmi felolvasó délutánt. Az első előadásunk június hónapban volt. A következő pedig szeptemberben lesz. Az előadások valamelyikére nagyon szívesen vennénk megjelenését. (A szeptemberi tárgysorozaton azonban már változtatni nem tudok, mert tekintve, hogy évadnyitó, szorosán szépirodalmi tárgykörűnek kell lennie. Hanem a többi hónapok szabadok. Ha elhatározását fenttartja, kérem szíveskedjék sürgősen megírni, mikor melyik hónapban milyen tárgykörből szeretné előadását megtartani. Úgy tudom, hogy a közeljövőben Szegedre jön látogatóba. Ha idejön kérem, hogy keressen fel engemet is. Amikor majd előszóval fogunk beszélgetni a szegedi szerepléséről.

Szíves üdvözlét;

Hegyi István.

a Tömörkény asztal titkára.

Szeged, 1928 VIII. 12.

Sajnos az autográf levél címzettjét nem sikerült azonosítani, borítékja nem maradt fenn, így csak a levélből van róla némi információnk. Így tudható, hogy művészettörténettel foglalkozik, ismeri Weber Árpád szegedi rendőrkapitányt, és ő maga nem szegedi, illetve a levél megírásakor bizonyosan nem Szegeden élt. (A levél egy makói történésztől került jelenlegi tulajdonosához.) Hegyi ekkor a szegedi rendőrkapitányságon dolgozott mint államrendőrségi tisztviselő, rendőrségi fogalmazó tisztségben, így hallhatta

éppen a rendőrkapitánytól, hogy valaki jelentkezik a Tömörkény Társaságba előadónak.

Az előadás azonban, amit a címzett „hajlandó” lett volna megtartani, nem valósult meg. Illetve egészen pontosan nem találni nyomát a sajtóban: nyilvános rendezvényen nem hangzott el, ha pedig a címzett jobb híján egy szó szerinti asztaltársaságnál adta volna el, ami persze nem valószínű, annak még kevésbé lett volna hírértéke.

A második levelet Hegyi ugyanekkor írta Bálint Sándor (1904–1980) tanárnak:

2.

Hegyi István – Bálint Sándornak
Szeged, 1928. augusztus

Igen Tisztelt Tanár Ur!

A Tömörkény Asztaltársaság szeptember hónapban fogja megtartani a 2-ik felolvasó ülést és evvel folytatni kívánja azt a munkát, amit már régebben maga elé célnak tűzött ki. A Tömörkény kultusz ápolása mellett a szegedi fiatalok, fiatal írók-költők-művészek megszólaltatását. A szeptemberi évadnyitó felolvasó ülés szeretnénk ha a Tömörkény kultusz jegyében indulna el. Ezért arra kérjük a Tanár Urat, szerencsétesse társaságunkat abban az örömben, hogy megjelenik felolvasó asztalunknál valamelyik egy irodalmi tanulmányával (:Bach Endre tanárjelölt urtól sok szépet hallottam értékes munkásságáról:) mit felolvasna. Nagyon aktuális volna pl. egy Mikszáth-Gárdonyi korszak irodalmi értékelése. Mert ez a két óriás Szegedről indult el. Kétségtelen, hogy a mai modern magyar irodalom legérdekesebb, de figyelemre egyáltalán nem méltatott fejezete Mikszáth és Gárdonyi szegedi indulása. Amibe belekapaszkodik – talán utolsó fejezetnek Tömörkény István irodalmi munkássága is.

Kiváló tisztelője:

Szeged, 1928. augusztus

Hegyi István.

*a „Dugonics Társaság” tagja,
a Tömörkény Asztaltársaság titkára.*

Ez már gépelt levél autográf aláírással Hegyi István levélpapírján, és a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében található, s hivatkozott cikkében Lengyel András részben közre is adta. A levélhez tartozik az ugyanekkor írt alábbi jegyzet, amelyben Hegyi a tervezett programot vázolta Bálint Sándornak:

A szeptember havi felolvasó ülésünk műsorát ha Tanár Ur hajlandó volna részt venni a felolvasáson a következőképen állítanám össze:

- 1.) *Juhász Gyula bevezetője.*
- 2.) *Bálint Sándor: Irodalmi tanulmány. (:Mikszáth, Gárdonyi–Tömörkény:)*
- 3.) *Szilágyi Aladár: színművész: Tömörkény novella,*
- 4.) *Étsy Emilia: Juhász versek.*
- 5.) *Földényi László színművész: Hegyi István novellája (:Fecskék a porban:)*

(:Levél címzés: Hegyi István államrendőrségi tisztviselő Szeged, Rendőrkapitányság:.)

Bálint Sándor azonban valószínűleg nem vállalta a szereplést, mert – majd mint a harmadik levélből látszik – kikerült a szeptemberi felolvasóülés tervezett fellépői közül.

A levélben említett közvetítő, aki Bálint Sándort ajánlotta, Bach Endre (1905–1981) későbbi gimnáziumi tanár, akinek költői neve Szeri Endre volt; „a húszas évek elején ott találjuk őt Juhász Gyula ifjú tanítványainak és József Attila szegedi barátainak körében. A piarista gimnáziumban Bálint Sándor iskolatársa volt, egy osztállyal járt alatta” (Péter 1990). Ő is – akárcsak az első levélben Weber Árpád – informális segítőtje volt a szervezésben Hegyinek, javaslatokkal, ötletekkel, melyek aztán vagy megvalósultak, vagy nem. Mindenesetre a mozgássérült, beteges, erősen Szegedhez és leginkább munkahelyéhez kötött Hegyi irodalmi kapcsolathálózata bővült általuk, az ő közvetítésükkel.

Mivel azonban Bálint Sándor nem tartott előadást a Társaság rendezvényén, a szervező titkárnak át kellett alakítania a tervezett programot. Erről nem sokkal később autográf levélben számolt be Juhász Gyulának (Juhász Gyula 1918):

3.

Hegyi István – Juhász Gyulának
Szeged, 1928. szeptember 4.

Szeged, 1928 szept. 4.

Nagyságos tanár Úr!

A Tömörkény felolvasó ülés, már nagyon a begyembe van, szeretném valahogy elintézni. De miután a Tanár úrral sehogy sem tudok összejönni mostanában azért kénytelen vagyok levelet írni. A felolvasó ülést még e hónap második felében kellene megtartani. Csak úgy magam fejétül, miután senkit se lehet ma megelni összeállítottam a programot. Kérem a tanár urat járuljon hozzá javaslatomhoz.

Juhász Gyula: bevezető.

Szilágyi Aladár: Tömörkény novella.

Juhász Gyula és Terescsényi György versei: szavalja: Étsy Emilia.

Hegyi István: Fecskék a porban. (novella. II. rész.) felolvassa Földényi László

Ez volna. Ehhez kérem a hozzájárulását, mert az idő már igen előre haladott. (Terem, felolvasók, megbízók, pénztáros értesítés a költségekre. stb. még más elintézendők.)

Válaszát várva szives szeretettel köszöntöm a Tanár urat.

Hegyi István.

Ez a programtervezet egyetlen ponton tér el a korábban Bálint Sándornak felvázolttól: hiányzik belőle Bálint Sándor előadása, helyére Terescsényi György szegedi költő verseinek felolvasása kerül be.

A titkár az elnök jóváhagyását kérte a programhoz. Juhász válaszát nem ismerjük, de az tény, hogy ennek a szeptemberi felolvasó ülésnek nincs nyoma; valószínűleg nem sikerült tető alá hozni. Sőt, kimondható, hogy a június 16-i nyilvános esten kívül más hasonló rendezvénye nem volt a Társaságnak. Hogy ez miképpen alakult így, nem lehet tudni.

Mindenesetre a „szervezeti élet” egy ideig még ment tovább. G. B. Shaw *Johanna* című darabját 1928. október 20-án mutatták be a szegedi színházban Hont Ferenc rendezésében. Ez után, ezt ünnepeelve bizonyosan volt egy összejövetel, mert annak következményeiről a *Délmagyarországban* Hont Ferencnek nyilatkozatot kellett közzétennie: „A *Szegedi Hírlap* utolsó számában [...] belém köt, és azt állítja, hogy a Tömörkény-asztaltársaság darvadozásán megvédtem Shaw Bernátot abból az alkalomból hogy a jeles ír drámaíró levelet intézett Capek Károlyhoz. Ennek a támadásnak előzménye, hogy a Tömörkény-asztaltársaság a régi Onozóban meleg ünneplésben részesítette a *Johanna* sikerének részeseit, köztük szerény személyemet. A támadó közlemény előttem ismeretlen szerzője olyan leplezetlen szándékossággal ferdíti el beszédem értelmét, hogy szükségesnek látom idemellékelni Juhász Gyulának, a Tömörkény-asztaltársaság elnökének ebben az ügyben tett nyilatkozatát:” – és innentől valójában Juhász Gyula nyilatkozott: „Én mint elnök köszöntöttem fiatal földimtet így Peéry Pirit, a kiváló művésznőt, akik a szegedi színházi kultúra ritka ünnepét adták nekünk. Hont Ferenc válaszában kiemelte, hogy a *Johanna* világhírű szerzője az elsők között volt, aki a trianoni békediktátum ellen fölemelte szavát és aki már a háborúban is az ántant imperialista hódító politikája ellen küzdött. Az egész fölszólalás minden politikától mentesen abban a szellemben történt, amelyben Hont Ferenc éveken keresztül dolgozott Párisban a magyar kultúra terjesztése és a magyar revízió győzelme érdekében. E nyilatkozat után nincs mondanivalóm” (Hont Ferenc 1928: 7).

Ezt követően, közel fél év csend után jelentkezett újra a Társaság. 1929. április 5-én Tóni bácsi vendéglőjében gyülekeztek (Szegedi Friss Újság, 1929. ápr. 5. 4), április 19-én (Szegedi Friss Újság, 1929. ápr. 19. 3) és 26-án pedig a Panác-z-vendéglőben (Szegedi Friss Újság, 1929. ápr. 26.). Ezek a találkozók célirányos összejövetelek voltak: Tömörkény sírjának április 28-i ünnepélyes megkoszorúzására készültek; ezt akkor a Hont Ferenc vezette Munkásdalárda közreműködésével és a Pusztaszeri Árpád Egyesülettel karöltve valósították meg. Ezen elnökként Juhász Gyulának kellett volna beszédet mondania, de másképp alakult: egy rövid ideig úgy tervezték, hogy Wenner Sándor szerkesztő fog szónokolni, végül a Tömörkény Asztaltársaság nevében Oláh Ferenc mondott beszédet s ő helyezte el a síron a Társaság nemzetiszínű szalaggal díszített babérvendéglőjét (*Tömörkény István sírjának megkoszorúzása Szegedi Friss Újság, 1929. ápr. 30. 2*).

A még mindig nem egyesületi formában, hanem asztaltársaságként „darvadozó” tömörkényesek működésének az sem tett jót, hogy velük párhuzamosan, legálisan működött a patinás Pusztaszeri Árpád Egyesület, amelynek ún. „Tömörkény István irodalmi osztálya” is létezett, lévén a szegedi író annak idején az Egyesület főtitkára volt. Ők – biztosabb anyagi bázissal – rendszeresen szerveztek matinákat és díszüléseket, melyeken Tömörkényről emlékeztek meg. Egy ilyen volt éppen 1929. május 9-én is, ahol – többek között – Móra Ferenc elevenítette fel „Tömörkénnyel eltöltött idejének kincses emlékeit” (A Pusztaszeri Árpád Egyesület matinéja. 1929. 9).

A Tömörkény Társaság viszont a koszorúzást követően már nem jelent meg a nyilvánosság előtt. Május 24-én a Kálvária-téri Marschall (Szegedi Friss Újság, 1929. máj. 24. 4.), június 7-én „jó idő esetén a kerthelyiségben, rossz idő esetén a különteremben” a Tuliusz (Szegedi Friss Újság, 1929. jún. 7. 4), június 21-én (Szegedi Friss Újság, 1929. jún. 21. 4) és 28-án pedig a Raffay-vendéglőben (Szegedi Friss Újság, 1929. jún. 28. 4) tartotta „szokásos” péntek esti találkozóját. Több asztalkörüli trécselésről nincs információ.

Juhász Gyula azonban ekkor már nem volt jelen a társaság összejövetelein. Mert ahogy 1928. április 24-én még megkoszorúzta a Tömörkény házon levő emléktáblát, „és fölolvasta a Tömörkény-evangélium erre a napra rendelt szakaszát, a nagy író utolsó perceinek balladaszerű elbeszélését az általános depresszióról és a fogyatkozó napról” (Ilia 1968: 34), úgy egy évvel később már „Oláh Ferenc színművész a Tömörkény Asztaltársaság nevében a távollevő Juhász Gyula elnök helyett emlékezett meg a magyar föld nagy poétájáról” (Tömörkény sírjánál. Dm, 1929. ápr. 30. 7). A *távollevő* szó finom eufemizmus: Juhász Gyula 1929 elején súlyosan megbetegedett, és hátralévő éveit gyakorlatilag magába zártan, többször szanatóriumban töltötte. És ahogy az 1928-ban írt Tömörkény életrajza is magára maradt, mert „már

nem kísérhette figyelemmel műve sorsát” (Ilia 1968: 35), úgy a Tömörkény Társaság sem működhetett tovább elnöke nélkül.

Irodalom:

- Bíró-Balogh T. (2020). Hegyi István irodalmi kapcsolathálózatához. *Tiszatáj*, (74)4., 47–60.
- Hírek. A Pusztaszeri Árpád Egyesület matinéja. (1929) *Délmagyarország*, (85)5, ápr. 14. 9.
- Hírek. A Tömörkény Asztaltársaság első felolvasása. (1928) *Szegedi Friss Újság*, (143)29, jún. 17. 2.
- Hírek. Hont Ferenc (1928) Nyilatkozat. *Délmagyarország*, (251)4, nov. 7. 7.
- Hírek. Szilágyi Aladár ünneplése a Tömörkény Társaságban. (1928) *Délmagyarország*, (177)4, aug. 5. 9.
- Hírek. Tömörkény sírjánál. (1929) *Délmagyarország*, (98)5, ápr. 30. 7.
- Ilia M. (1968). *Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete*. Szeged. Irodalomtörténeti dolgozatok 51. (Klny az *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII*. Csukás István és Horváth Károly. (szerk.), Szeged, JATE BTK. 27–36.
- Juhász Gyula levelezése. Hegyi István Juhász Gyulához írt levele. (1918) Móra Ferenc Múzeum. Leltári szám: 54.57.
https://mandadb.hu/tetel/288234/Juhasz_Gyula_levelezese?fbclid=IwZXhobgNhZWwCMTAAAR2_RSocbCwWCro_EKkd7HsUWzm3Xa7slOJW9AK2tkhucfwkGmploebRY_aem__TBooC2_Zh1HwoYWwoDrQ
- Lengyel A. (1991). A Tömörkény Társaság. *Délmagyarország*, (86)81, (1991). ápr. 13. 7.
- Péter L. (1990). Szegedi arcképek (Kiss Dávid – Sós Aladár – Horváth István – Horváth Istvánné Kalmár Ilona – Bach Endre). In: Zombori István (szerk.) *A szegedi zsidó polgárság emlékezete*. Móra Ferenc Múzeum, 79–93.